

Integratie in de civil society

Migrantenorganisaties en de Nederlandse samenleving

Nederland is tegen wil en dank een immigratieland geworden. Migranten uit de voormalige koloniën, arbeidsmigrant en vluchtelingen hebben in Nederland verschillende organisaties opgericht. Het beeld van deze organisaties is niet onverdeeld positief. De media hebben bijgedragen aan het negatieve beeld van met name religieuze zelforganisaties. Organisaties van migranten zijn vaak in het nieuws als er iets mis is, maar ze helpen ook om de individuele en collectieve betrokkenheid bij de Nederlandse samenleving te vergroten.

HENK JAN VAN DAAL

Voor een goed begrip van de betekenis van migrantenorganisaties is het gewenst om inzicht in de feitelijke participatie van migranten te krijgen. In tabel 1 is weergegeven in welke mate mensen vanaf 18 jaar uit verschillende Rotterdamse bevolkingsgroepen in 1994 en 2000 in hun vrije tijd betrokken waren bij verschillende typen organisaties. Significante verschillen tussen beide jaren zijn vetgedrukt. Zowel in 1994 als in 2000 waren veel minder allochtonen dan autochtonen in hun vrije tijd betrokken bij georganiseerde verbanden. De betrokkenheid bij verbanden betreft bij allochtonen vaker dan bij autochtonen religieuze organisaties, maar de allochtone betrokkenheid bij deze organisaties is in zes jaar tijd wel sterk teruggelopen, behalve bij Surinamers. Deze teruggang kan veroorzaakt zijn doordat reeds aanwezige allochtonen in die periode minder zijn gaan participeren of doordat er veel niet-participerende nieuwkomers bij zijn gekomen. In 2000 waren meer allochtonen van de tweede generatie woonachtig in Rotterdam dan in 1994

en dat resulteerde in een grotere aanwezigheid van deze groep in de steekproeven. Zij blijken minder in religieuze organisaties te participeren. Verder lijkt de instroom van lager opgeleide Antillianen van invloed te zijn geweest op de lagere participatiecijfers van die bevolkingsgroep in 2000. Nadere inspectie van de onderzoeksresultaten naar achtergrondkenmerken leert dat er, rekening houdend met migrantengeneratie, leeftijd, geslacht en opleidingsniveau, onder allochtonen sprake blijft van een sterk achterblijvende participatie in de vrije tijd in het verenigingsleven en andere organisaties. Tussen 1994 en 2000 is de participatie in de civil society, waaronder hier ook religieuze organisaties worden gerekend, onder allochtonen zelfs afgenomen. De afname van participatie binnen religieuze organisaties wordt tot dusverre niet gecompenseerd door een grotere besteding van de vrije tijd binnen algemene Nederlandse organisaties of zelforganisaties op etnische grondslag. Of die afname te betreuren valt, hangt af van de betekenis die men

eraan geeft, bijvoorbeeld in relationeel maatschappelijke integratie.

Oprichtingsperikelen

Of en hoe migranten zich hebben georganiseerd, is in de loop van het integratieproces veranderd. De eerdere groepsvorming onder migranten de jaren zeventig kan niet echt als organisatie worden beschouwd. Het ging eerder om door zorgzame tonen gecreëerde ontmoetingsruimtes. Waar zich na enige tijd ook Marokkaanse gezinnen in Nederland vestigden, groeide de behoefte aan trouwde, vooral religieuze instituten. Onder meer bewegingen uit de regio van herkomst, vooral uit Turkije, vullen het gat en hielpen bij het hechter verbinden van religieuze migranten. In existentiële organisaties zoals moskeeën, voetbalclubs of andere verenigingen stond geestelijk en recreatie en ontmoeting centraal via belangenorganisaties getracht de maatschappelijke positie te verbeteren. Veel migranten stelden zich in het begin passief op ten aanzien van lokale initiatieven en de betekenis voor hen groeide pas gaandeweg. Het gebeurde vooral toen 'rechtse' migrantenorganisaties van dictatoriale regime, zoals Grijze Wolven en de Amicales, zijn roerden en uitgeweken 'linkse' Marokkanen en Turken betrokken waren bij de oprichting van het Koninklijk Marokkaanse Arbeiders in Nederland (KMAN) en de Turkse arbeidersvereniging HTIB. Botsingen tussen 'rechtse' en 'linkse' organisaties bleven niet uit. Naarmate het vestigingsproces vordert, en vooral door gezinsvorming

Tabel 1. Betrokkenheid bij georganiseerde verbanden in de vrije tijd naar Rotterdamse bevolkingsgroep in 1994 en 2000. Bron: Van Daal, 2001.

Bevolkingsgroep	% participeert in organisaties		% participeert in religieuze organisaties		% participeert in sportorganisaties		% participeert in overige in zelfalgemene organisaties		% participeert		N	
	1994	2000	1994	2000	1994	2000	1994	2000	1994	2000	1994	2000
Autochtonen	73	69	22	22	34	30	38	44			200	273
Surinamers	45	47	31	38	7	8	8	8	3	4	229	248
Antillianen	54	32	36	24	9	3	13	5	6	3	175	281
Kaapverdianen	67	42	48	30	17	10	5	3	5	3	231	301
Turken	71	37	66	32	2	3	9	3	4	2	274	332
Marokkanen	51	34	47	28	2	4	5	6	3	0	254	270

Participatie van migranten in het amateurvoetbal.

gezinshereniging, kregen migranten meer oog voor hun omgeving. De leefstijlen en de organisaties van de tweede en derde generatie werden in toenemende mate gekleurd door transnationale loyaliteiten en de wereldwijde trend van etnisering.

Oog voor de omgeving

Terwijl de habitus, transnationale loyaliteiten en mondiale trends een voedingsbodem vormden voor de behoefte om zich te organiseren, zijn ook Nederlandse instituties en strategieën van invloed geweest op de oprichting, vormgeving en doelstellingen van organisaties voor en van migranten. Een belangrijke rol speelde de zogenaamde politieke Gelegenheidsstructuur: de consistente, maar niet noodzakelijkerwijs formele of permanente dimensies van de politieke omgeving, die uitnodigingen voortbrengen om collectieve actie te ondernemen door hun verwachtingen ten aanzien van succes en falen te beïnvloeden. Daarbij zijn zowel institutionele kenmerken van de politieke structuur als het 'symbolische' domein van de heersende opvattingen (het 'publieke discours') van belang. De politieke Gelegenheidsstructuur werkte vaak met enige vertraging door in het ontwerp en de opstelling van migrantenorganisaties. Sommige organisaties kregen een januskop doordat ze zowel aan motieven van leiders als die van de overige leden tegemoet probeerden te komen. In de beginperiode van de migratie in de jaren vijftig en zestig was de bemoeienis van de overheid met migranten en hun organisaties beperkt. Er was wel een groeiende overheidsbemoeienis met immigratievragen, maar niet met

integratievragen. Het beleid was gericht op terugkeer van migranten. Men verwachtte impliciet dat het behoud van de eigen zeden en gewoonten zou bijdragen aan een tijdelijke aangepastheid van migranten in Nederland. Voor de jaren zeventig hield de overheid zich gedeisd vanuit het principe van 'soevereiniteit in eigen kring'. Het verzuilde maatschappelijk middenveld had het voor het zeggen en hiermee valt de opkomst van vanuit katholieke kerken opgezette particuliere welzijnsstichtingen voor migranten te verklaren. In de jaren zeventig stelde de overheid zich nog steeds vrij neutraal op ten aanzien van de opkomst van migrantenorganisaties zoals moskeeverenigingen, mits die voldeden aan de regels die golden voor de oprichting van verenigingen en stichtingen. Migrant die een moskee in het leven wilden roepen, dienden wel te overwegen of men een vereniging of stichting wilde zijn en moesten statuten opstellen.

Belangenorganisaties zagen subsidie-mogelijkheden groeien en grepen kansen voor coalitievorming door in te spelen op binnen de Nederlandse politieke Gelegenheidsstructuur bestaande tegenstellingen. Het gepolariseerde maatschappelijke klimaat in Nederland bood daartoe ampel kansen. Progressieve Nederlanders zochten zelfs actief toenaadering tot 'uitgebuite' migranten om met hen concrete vorm te geven aan politieke ideologieën. De coalities tussen 'linkse' bewegingen van migranten en Nederlandse kerken en actiegroepen hebben bijgedragen aan de totstandkoming en ondersteuning van de bovengenoemde belangenorganisatie KMAN. In de eerste helft van de jaren tachtig

werd voor het eerst 'minderhedenbeleid' ontwikkeld. Tot op de dag van vandaag wordt vooral verbetering van hun sociaal-economische positie nastreefd. Er was evenwel, zeker in de jaren tachtig, vooral binnen het landelijk welzijnsbeleid, aandacht voor hun sociaal-culturele positie. Vanaf de jaren tachtig ontstond zo een politieke Gelegenheidsstructuur die eisen stelde en tegelijk organisaties van migranten mogelijkheden bood. Zelforganisaties en hun activiteiten werden vooral vanuit het welzijnsbeleid in de nadagen van de verzuilde samenleving gezien als instrumenten ten behoeve van integratie.

De overheid redeneerde daarmee vanuit een win-winperspectief: eigen organisatievorming zou niet alleen goed zijn voor migranten, maar ook voor de Nederlandse samenleving.

Verschillende leiders speelden hierop in, waardoor een 'migrantisering' van zelforganisaties plaatsvond. Er kwamen 'intermediairs', 'entrepreneurs' en 'opinieleders', die goed thuis waren in twee culturele milieus. Hun succes stond of viel met hun vaardigheden om twee partijen te bedienen. Vooral met het ingezette minderhedenbeleid gingen de politieke Gelegenheidsstructuur en het maatschappelijke discours doorwerken in de opzet van organisaties, maar men was wel genoodzaakt rekening te blijven houden met de wensen van de achterban die zich nog steeds oriënteerde op het land van herkomst.

Vanaf het eind van de jaren tachtig werd in Nederland het maatschappelijke en politieke discours harder. Er klonk een 'zero sum'-perspectief in door: loyaliteit aan migrantenorganisaties zou loyaliteit ten aanzien van de Nederlandse samenleving uitsluiten. Sommige religieuze organisaties en hun leden werden voor het eerst door het publiek als islamitisch gezien. Het maatschappelijke klimaat voor islamitische organisaties werd steeds moeilijker. De ontvankelijkheid voor de opbouw van nieuwe zuilen verslechterde. Veel Nederlanders waren blij dat ze de verzuilde samenleving achter zich hadden gelaten.

Migrantorganisaties reageerden verschillend op deze klimaatsverandering. Sommige zochten nog sterker een nieuwe identiteit door zich op de lokale samenleving te richten, maar er waren er ook die zich juist afwendden.

Het landelijke beleid werd in de jaren

(Foto: J.P. Berentsen)

negentig steeds meer gericht op individuele sociaal-economische integratie van migranten. Nieuw was vooral dat vanuit het welzijnsbeleid burgerschap als deugd werd gepresenteerd, waarmee langs een achterdeur een 'communitaristische' waardering voor migrantenorganisaties ontstond. Ongetwijfeld zal deze positieve landelijke opstelling na de decentralisatie van het welzijnsbeleid sommige gemeenten hebben gesterkt in hun neiging om organisaties van migranten te steunen.

De decentralisatie van vooral het welzijnsbeleid naar gemeenten (en provincies) die in de jaren negentig gestalte kreeg, kan worden gezien als een grondige wijziging van de politieke gelegenheidsstructuur. De gevolgen voor plaatselijke migrantenorganisaties waren groot maar door verschillen in gemeentelijk beleid niet overal gelijk. De opstelling van migrantenorganisaties hing mede af van de opstelling van partijen in de omgeving. Een uitgestoken hand bleek eerder tot een open opstelling te leiden dan een afwerende of koele houding. In sommige Amsterdamse stadsdelen werd naar samenwerking met zelforganisaties gestreefd en dit leidde tot een op toena-

dering gerichte opstelling bij de organisaties. Etnische voetbalclubs bleken echter soms mede het antwoord te zijn op ontoegankelijke Hollandse clubs.

De decentralisatie heeft er zeker toe bijgedragen dat migrantenorganisaties een meer lokale en pragmatische oriëntatie kregen. Door de decentralisatie bood de Nederlandse politieke gelegenheidsstructuur weinig ruimte voor landelijke migrantenorganisaties. Plaatselijk werden vanaf de jaren negentig veel nieuwe organisaties opgericht door subgroepen uit bepaalde etnische gemeenschappen. Verschillende organisaties van jongeren en vrouwen gingen zich vrijer opstellen ten opzichte van hun wortels en probeerden een brug te slaan naar de lokale samenleving. Sommige migrantenorganisaties gingen zich vanuit een gegroeid zelfvertrouwen en een nieuwe identiteit vernieuwend opstellen. Voor de ontwikkeling van een eigen identiteit werden naast lokale modellen ook etnische beelden van ver over de grens van belang. Zo lieten Surinaamse hindoes en hun organisaties zich beïnvloeden door de Bollywoodcultuur. Veel zelforganisaties zijn daarmee subculturele organisaties geworden.

Integratie door organisatie

Nogal wat autochtonen zien het bestaan van migrantenorganisaties als een teken van gebrek aan betrokkenheid bij de Nederlandse samenleving. Maar dat mensen met gelijkgestemden willen verkeren of belangstelling hebben voor wat in het buitenland gebeurt, hoeft niet te betekenen dat ze zich van hun buur of het land waar ze zich hebben gevestigd afwenden.

Migrantenorganisaties willen vaak wel degelijk ook deel uitmaken van de Nederlandse civil society en als zodanig erkend worden.

Hoe de ideale samenleving wordt gezien, bepaalt mede het antwoord op de vraag of organisaties van migranten nuttig zijn. Wanneer een 'monocultuur' wordt nagestreefd, zal er weinig of geen ruimte zijn voor migrantenorganisaties. Bij een postmoderne samenleving hoort echter een diversiteit aan sociale krachten, subculturen en leefstijlen. Er is sprake van pluriforme integratie wanneer binnen migrantenorganisaties interne cohesie ontstaat, terwijl ook dwarsverbindingen met andere groepen en instituties bestaan.

Dat organisaties in een open samenl

ving transnationale verbindingen en loyaliteiten hebben, kan in een periode van globalisering als positief worden gezien. Mensen met verschillende culturele achtergronden kunnen zich in een eigen niche thuis voelen, en van daaruit betrokken raken bij de bredere samenleving. Migrantenorganisaties en subculturen waren in het verleden al voor veel nieuwkomers een toevluchtsoord, een leerschool en een kruiwagen. Dat kwam ook doordat hun organisaties niet alleen sommige tradities behielden, maar ook innovatieve strategieën in de samenleving ontwikkelden. Een levensvatbare open samenleving in een globaliserende wereld is dus gebaat bij niches van nieuwkomers in de vorm van belang- en existentiële organisaties van migranten.

Zoals eerder genoemd heeft de Marokkaanse belangenorganisatie KMAN in het verleden nauw samengewerkt met Nederlandse partners, zoals kerken en actiegroepen, en is zij daardoor de Nederlandse civil society binnengetrokken. De organisatie behaalde vooral succes in het verbeteren van de beeldvorming van migranten bij het Nederlandse publiek en het vinden van samenwerkingspartners. Vanaf de jaren zeventig is zij herhaaldelijk in conflict gekomen met andere partijen, maar juist deze conflictueuze kant heeft ook bijgedragen aan het daadwerkelijk deel gaan uitmaken van de Nederlandse samenleving.

Een belangenorganisatie als het Turkse HTIB in Leiden was geneigd om niet alleen belangen te behartigen en voorlichting te geven, maar ook een thuis voor migranten te zijn. Dit deed ze ook omdat ze ontdekt had dat ze alleen zo grote groepen Turkse migranten kon helpen bij de inpassing in de Nederlandse samenleving. Migrant en hun nakomelingen staan voor de opgave om een eigen identiteit en competenties te ontwikkelen waarmee ze zich in de hedendaagse samenleving staande kunnen houden. Vooral wanneer de afstand tussen de 'leefwijze' die ze van huis uit hebben meegekregen en de gevraagde 'leefstijl' in de nieuwe samenleving groot is, kan de uitwisseling van denkbeelden en rolmodellen met lotgenoten stimulerend werken. In een moderne samenleving zonder ideologieën geldt voor ieder individu meer dan ooit de noodzaak om een eigen identiteit te ontwikkelen. De twee-

de generatie moet leren omgaan met 'twee werelden' en moet een soort biculturele identiteit ontwikkelen. Het managen van cultuurverschillen vraagt om creativiteit maar kan wellicht ook tot schizofrenie leiden, zoals een psychiater heeft aangetoond. Binnen existentiële zelforganisaties zijn rolmodellen aanwezig en wordt steun geboden in het noodzakelijke sociaal-psychologische transitieproces.

Leven in een moderne pluriforme samenleving vraagt om egocompetenties (jezelf kunnen verdedigen of je groep kunnen representeren) en altercompetenties (je in anderen kunnen verplaatsen). Vooral actieve leden van organisaties bouwen competenties op die van belang zijn om zich staande te houden in de bredere samenleving. Zo hebben in zelforganisaties actieve migranten door hun daar ontwikkelde competenties een betaalde baan gekregen in een Nederlandse instelling of een functie in de politiek gekregen. De laatste jaren zijn veel migranten deel gaan uitmaken van de gelederen van politieke partijen en politieke en bestuurlijke organen. Ook organisaties zelf zijn in de loop der jaren competent geworden. Sommige voetbalclubs hebben na een aantal jaren de in Nederland noodzakelijke organisatie-modellen onder de knie gekregen en hebben hiermee een organisationele integratie gerealiseerd. Wanneer zij hun organisatiecultuur behouden en doorgeven aan nieuwe leden zal dit op den duur ook tot bredere integratie van individuen leiden.

Henk Jan van Daal werkt als onderzoeker bij het Verwey-Jonker Instituut in Utrecht.

Literatuurselectie

- Daal, H.J. van (2001). Het middenveld als smeltkroes? Verschuivingen in deelname aan verenigingsleven en vrijwilligerswerk in multicultureel Rotterdam. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Daal, H.J. van (2002). Geef ze de ruimte. Een onderzoek naar zelforganisaties van allochtonen, gemeentelijk integratiebeleid en mogelijkheden voor donatiebeleid van Fonds 1818. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Daal, H.J. van (2003). Naar een professionele ggz-aanpak van migrantenproblematiek. In: Plemper, E., G. van der Laan & K. van Vliet (red.) *Passie voor professionaliteit*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Daal, H.J. van (2003). Sportorganisaties en multiculturaliteit (werktitel). Utrecht: Verwey-Jonker Instituut (te verschijnen).
- Fennema, M., Tillie, J., Heelsum, A. van, Berger, M. & R. Wolff (2000). *Sociaal kapitaal en politieke participatie van minderheden*. Amsterdam: IMES.
- Gowricharn, R. (2002). *Het omstreden paradijs. Over multiculturaliteit en sociale cohesie*. Utrecht: Forum.
- Koopmans, R. & P. Statham (2000). *Migration and ethnic relations as a field of political contention. An opportunity structure approach*. In: Koopmans en Statham (red.) *Immigration and ethnic relations politics. Comparative European perspectives*. Oxford / New York: Oxford University Press.
- Penninx, R. & B. Slijper (1999). *Voor elkaar? Integratie, vrijwilligerswerk en organisaties van migranten*. Amsterdam: IMES.
- Sunier, T. (2000). *Muslims in de Nederlandse politieke arena*. In: Sunier, T., J.W. Duyvendak, S. Saharso & F. Steijlen (red.). *Emancipatie en subcultuur: sociale bewegingen in België en Nederland*. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.
- Tinnemans, W. (1994). *Een gouden armband. Een geschiedenis van mediterrane migranten in Nederland (1945-1994)*. Utrecht: NCB.